

„Hier ben ik dan weer na zestig jaar.” Op het beeldscherm van de computer verschijnt de 86-jarige Louis Cohen. Hij is Joods. In de oorlog zat hij negen maanden ondergedoken op Urk, bij de familie Kramer. Stichting Urk in Oorlogstijd kwam hem bij toeval op het spoor, zocht het onderduikersgezin op en bracht de twee met elkaar in contact via een Skypegesprek.

Stichting Urk in Oorlogstijd herstelt contact tussen Anna Kramer en 'Gerard'

Onderduiker ontdekt

Op aandringen van familie en vrienden vertrouwde Louis Cohen in 2000 zijn oorlogsherinneringen toe aan het papier. Het werd een persoonlijk gedenkschrift van bijna honderd pagina's met de titel *Just for the Record*. Cohen gaf het uit in het Australische Melbourne, sinds de jaren vijftig zijn woonplaats. *Just for the Record* droeg hij op aan zijn ouders Isidoor en Frederika Cohen, z'n broer Joop, z'n nichtje Nanny en de rest van zijn familie, die in zijn geheel verdween gedurende de Holocaust.

'Het was de laatste keer dat ik mijn ouders zag, want ik moest naar buiten gaan zodra ik mijn Ausweis had en ik kon niet meer

terug om gedag te zeggen. Mijn vader was nog maar 43 jaar, mijn moeder 42 en mijn nichtje 12. Hoewel ik de Ausweis had moest ik lopend naar huis, want we mochten geen gebruik maken van het openbaar vervoer. Het duurde ongeveer een uur en het moet het langste uur in mijn leven zijn geweest. Ik was nog maar 18 jaar en kwam uit een hele hechte familie. Zelfs nu, na meer dan vijftig jaar, brengt deze herinnering tranen in mijn ogen en pijn in mijn hart.'

Louis Cohen was de tweede zoon van Isidoor en Frederika Cohen. Hij groeide op met zijn twee jaar oudere broer Joop, eerst in Amsterdam, daarna in Hilversum en in

1938 verhuisde het gezin weer terug naar Amsterdam. Nichtje Nanny woonde onder-tussen ook bij de familie Cohen. Het gezin bleef tot juli 1942 intact. Broer Joop kreeg in die periode een oproep om zich te melden voor werkzaamheden in Duitsland. De gruwelijkheden van de concentratiekampen waren nog niet doorgedrongen tot Europa en de rest van de wereld, en velen geloofden echt dat het alleen om het verrichten van arbeid ging. Toch was er onrust en verdriet bij de familie Cohen, toen Joop besloot gehoor te geven aan de oproep.

'Mijn broer was erg bang om te gaan en ik zal nooit het verdriet vergeten dat zijn

vertrek bij mijn ouders teweegbracht. Ik ben me ervan bewust dat zulke dingen in veel levens gebeurden gedurende de oorlog, maar ieder individu voelt zijn eigen pijn. Het was één van de eerste keren dat ik de mentale druk voelde, waar ik als een 18-jarige jongen doorheen moest en wat een litteken naliet op de rest van mijn leven. Ik ben niet in staat mijn emoties te beschrijven van het moment waarop hij de hoek omging en voor het laatst 'dag' zei.'

Isidoor Cohen maakte zich na het vertrek van zijn oudste zoon zorgen om Louis. Een collega van hem stond in contact met een Duitse officier, die de Jodenvervolg-ing verafschuwde. Hij gaf leiding aan een fabriek waar uniformen gemaakt werden voor Duitse officieren en had voornamelijk Joden in dienst. Door hun werk in de Duitse fabriek waren de werknemers allemaal in het bezit van een Ausweis, een speciale ID-kaart, waardoor ze 'veilig' waren. De Duitsers mochten mensen met een Ausweis niet arresteren, ook al stond er de J van Jood op. Isidoor zorgde ervoor dat Louis in de fabriek aan de slag kon.

In augustus 1942 was er één van de grootste razzia's in Amsterdam. De familie Cohen werd opgepakt, samen met burens, Joden en niet-Joden. Mensen moesten zich verzamelen in het midden van de straat en zij die geen davidster op hun kleding droegen, werden weer hun huizen binnengelaten. Honderden Joden werden die dag verzameld in een school en op het plein. Louis werd door zijn Ausweis weer vrijgelaten, de rest van de familie moest blijven. Het was de laatste keer dat hij ze zag. Laat in de avond kwam hij weer thuis.

'Toen ik weer thuiskwam zat ik op mijn bed in een kamer die ik tot voor kort gedeeld had met mijn broer. Ik kon de hele nacht niet meer stoppen met huilen. Ik was kapot. Ik wist niet wat ik moest doen, maar ik realiseerde me dat ik iets móest doen om er zeker van te zijn dat mijn ouders en nichtje iets te eten en drinken kregen voor zolang ze op

■ Gerrit en Marretje Kramer met hun kinderen.

het plein van de school werden gehouden. Ik moest ook iets van kleding voor hen regelen. Ik moest het snel organiseren, want er was voordat ik vrijgelaten was uit de school, een gerucht rondgegaan dat dit soort dingen geregeld konden worden. Maar er heerste een griezelige atmosfeer, omdat veel mensen in onze straat gearresteerd en niet meer teruggekomen waren. Veel huizen die een paar uur eerder nog bewoond waren, stonden nu leeg.

De familie Cohen bleef drie dagen in de school. Louis kon via een contact in de Joodse Raad eten bij hen bezorgen. Hij maakte ongezuurde broden voor zijn vader, die leed aan een maagzweer en op een speciaal dieet was. Zijn ouders werden op de avond van de derde dag afgevoerd naar Westerbork en bleven daar een aantal weken. Ook in die tijd bleef Louis contact houden. Via de Joodse Raad liet hij in het geheim brieven bij zijn ouders bezorgen. Zijn vader beantwoordde ze. Hij was gedeprimeerd en wilde dat Louis zich vrijwillig zou melden voor Westerbork, om zo de familie bij elkaar te houden. Louis stond voor een moeilijke keuze en besloot op een avond zich aan te geven voor Westerbork bij het registratiekantoor in Amsterdam. Met een gepakte tas stond hij te wachten bij een lege balie op de dienstdoende soldaat, toen hij zich plotse-ling bedacht: 'Wat doe ik hier?' Hij trok de Jodenster van zijn jas en ging weg. Het was de eerste keer dat Louis ging geloven in de bescherming van een 'Hoger Iets'. Die ge-

dachte werd versterkt toen hij op een avond werd aangehouden door twee politieman-nen. Eén ervan had de leiding en bleek betrouwbaar. Hij liet Cohen gaan.

Louis Cohen maakte na de deportatie van zijn ouders nog verschillende razzia's mee. Bij de laatste verstopte hij zich een dag onder de vloer. Bijna alle Joden waren toen al uit de stad verdwenen en Cohen besepte dat hij moest onderduiken, om in leven te blijven. Hij had connecties met het verzet, hielp hen door hen onderdak te verlenen bij illegale activiteiten en zij bedachten voor hem een ontsnapingsplan. Louis Cohen verliet Amsterdam op 1 september 1943, een dag na de verjaardag van Koningin Wilhelmina. Het enige waarvan hij op de hoogte was, was de naam van zijn contact-persoon: Rooie Kees.

'Rond een uur of negen in de ochtend belde Rooie Kees voor me. Ik was in een staat van opwinding die ik niet kan beschrijven. Mijn hart ging tekeer van de zenuwen. Ik moest me anders gedragen, omdat het bij daglicht was en ik snel de buurt uit moest zijn, zodat ik niet herkend zou worden zonder mijn davidster. Er was een korte tijd om me aan te passen van de ene persoon die ik in de ene minuut nog was naar de volgende met een compleet andere identiteit. Eén vergissing kon me mijn leven kosten.'

Zijn nieuwe naam bij zijn nieuwe identi-teit was Gerard en

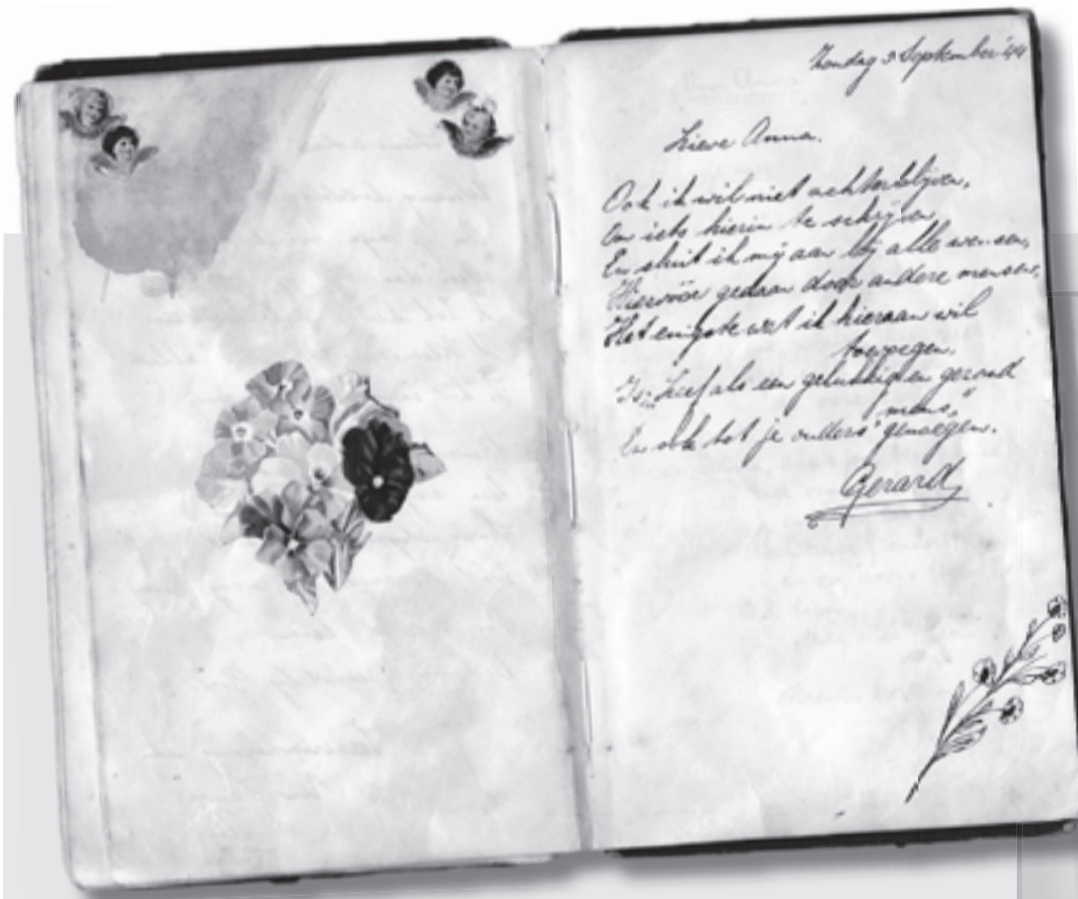
Bijzondere ouders

Gerrit en Marretje Kramer hadden zes kinderen toen ze Louis Cohen in huis namen. Het was een riskante onderneming in de Tweede Wereldoorlog, omdat op het verbergen van Joden de doodstraf stond. De Kramer's hadden meerdere onderduikers werkzaam in de bakkerij en op de boerderij. Cohen was de enige die ook in het gezin meedraaide. Hij kan zich Gerrit en Marretje nog goed herinneren. Met Gerrit bracht hij de meeste tijd door, omdat hij met hem werkte. „Hij was altijd in de weer”, aldus Cohen. „Marretje was een flinke vrouw, letterlijk en figuurlijk. Ze lachte altijd.”

Bij gevaar verstopten de onderduikers zich in het hooi, maar ze konden ook in de afgeschermd ruimte tussen twee daken kruipen. Verschillende Urker jongens en mannen kenden die schuilplaats en wisten hoe ze er moesten komen. „Ze gingen door een rooster in de keuken. Tijdens de grote razzia in november '44 was het opeens heel druk bij ons in huis. Het was op een zondagochtend en ik zie het nog zo voor me. Zoef, zoef, zoef, ging het, achter elkaar door kwamen er mannen de keuken inrennen. Ik denk nu wel eens: heel bijzonder wat mijn ouders gedaan hebben. Ze hadden zes kinderen om voor te zorgen, maar bleven oog hebben voor anderen.”

volgens zijn valse identiteitspapieren was hij gedoopt als Gerardus Alfonsus Marinus. De reis met Rooie Kees - die hij op een paar meter afstand moest volgen - ging via Enkhuizen naar Kampen. In Kampen werd hij overgedragen aan een andere verzetsman, die hem een ID-kaart gaf, een bewijsstuk dat hij werkzaam was in de Noordoostpol-der. Het was zijn nieuwe Ausweis. Louis leek veilig in de polder, met vele collega's die de oproep om zich in Duitsland te mel-den naast zich hadden neergelegd. In feite waren ze allemaal onderduiker. Toch, niet iedereen was te vertrouwen en daarom mocht niemand achter de ware identiteit van 'Gerard' komen. Hij deed er alles aan om niet op te

vallen. Het viel niet mee als protestanten en katholieken met elkaar discussieerden over hun geloof. Het kon er soms fanatiek aan toe gaan. Cohen had katholieke namen, maar vertelde dat zijn ouders van het geloof waren gevallen en dat hij daardoor niet goed op de hoogte was van kerkelijke zaken. Net als de andere arbeiders schreef hij regel-matig brieven naar zijn ouders. Hij kon ze niet naar hen opsturen en daarom verdwe-nen ze 's avonds laat in snippers in de wc. Begin september 1944 hielden de Duitsers een razzia in de polder en werden veel man-nen opgepakt. Louis Cohen was één van de mensen die ontsnapte door zich een paar dagen te verstoppin in het korenveld. Later kreeg hij van het verzet een adres op Urk,

Robert Hofman is vrijwilliger bij de Stichting Urk in Oorlogstijd. Hij is belast met het onderzoek naar de bevrijding op Urk, een onderwerp waar niet makkelijk informatie over te krijgen is. „Toch is het leuk werk. Ik hou van geschiedenis en ben nieuwsgierig naar wat er allemaal gebeurd is, met name in de Tweede Wereldoorlog. Op een saai zaterdagmiddag zat ik achter de com-puter om aan de slag te gaan voor mijn studie. Ik kon er even de discipline niet voor opbrengen en sloeg aan het googelen op liberation en Urk. Tot mijn grote verbazing kwam ik op het Engelstalige boekje *Just for the Record*, waar in een korte samenvatting ook Urk genoemd werd. Mijn collega Pieter Brands was al jaren op zoek naar de Joodse onderduiker van de familie Hakvoort, een zoektocht die eindeloos leek. Zouden we met dit boekje deze onderduiker gevonden heb-ben?” Het duurde even voordat Stichting Urk in Oorlogstijd het gedenkschrift van Cohen boven water had. Bij het NIOD in

Amsterdam bleek een exemplaar te lig-gen. Brands besloot er meteen naartoe te rijden om een kopie te maken. Hofman: „Uit het verhaal van Louis Cohen konden we opmaken dat het niet om de onderdui-ker van de familie Hakvoort ging. Jammer, maar aan de andere kant beseften we dat we iets nieuws ontdekt hadden. De eerste vraag die we beantwoord wilden hebben: bij welke Urker familie woonde Louis Cohen in?” Stichting Urk in Oorlogstijd plaatste een oproep in Het Urkerland. Er kwam één reactie binnen, van Anna van Gerrit Kramer.

Anna Kramer: „Ik had het artikel niet gelezen. Ja, even snel de kop en de inleiding. Louis Cohen, die naam zei me niets en ik haakte af. De onderduiker die bij ons negen maanden had ingewoond, heette Gerard. Alleen mijn ouders wisten tijdens de oorlog dat hij Joods was. Ze hadden hem op Urk geïntroduceerd als een familielid van de walle. Dat kon heel goed, want familie van moederskant

■ Robert Hofman.

woonde in Enschede en de Zaan. Gerard draaide gewoon mee in ons gezin, hij was een soort grote broer voor mij, hij was één van ons. Zo voelde ik dat als 10-jarig kind. In de bakkerij en op de boerderij was hij één van de knechten. Ik was dol op hem en mocht vaak mee als hij bestellingen rondbracht. Dat was echt gezellig. Op een zondagmorgen schreef hij iets in mijn poëzie-album. Pas na de oorlog kregen we te horen dat hij onderduiker en Joods was en dat hij Levi heette. Daar was dan weer Louis van gemaakt, maar dat wisten wij niet. Gerard - 'ik kan hem echt geen Louis noemen' - bleef altijd in mijn gedach-ten en ik vertelde mijn eigen kinderen

regelmatig over hem. Mijn dochter had het artikel in Het Urkerland wel helemaal gelezen en zei tegen me: „Moe, volgens mij zoekt Stichting Urk in Oorlogstijd naar Gerard.” Na die opmerking las Anna het complete artikel. Ze besepte dat haar dochter gelijk had en werd koud en warm over haar hele lichaam. 'Moe, wat is er mit joe loos?'. „Ik ben twee keer in mijn leven op zoek gegaan naar Gerard. Beide keren stokte de zoektocht bij Australië, daar leek hij onvindbaar. Nu kwam hij opeens heel dichtbij. Wat wilde ik verschrikkelijk graag weten hoe het met hem ging.” Het artikel in Het Urkerland overtuigde

waar hij zich moest melden. Hij werd met een roeiboot naar het eiland gebracht.

'Het was nog steeds donker toen ik op Urk aankwam. Op zo'n klein eiland, waar iedereen elkaar kent, was het een probleem voor mij om de mensen te vinden met wie ik in contact moest komen, zonder op te vallen. Ik vond ze en ze namen me zonder aarzeling in huis, wat een grote opluchting voor me was. Hoewel de bevolking niet groot was, ontdekte ik later dat er onder hen toch sommige fascisten en Duitse sympathisanten waren. Ze waren allemaal bekend en werden voorzichtig behandeld. Je moest uitkijken dat je ze niet beledigde of dat je ze reden gaf om je te verdenken, want zij kenden ook iedereen op het eiland. De familie die me opnam die eerste nacht, bestond uit twee zonen, twee dochters en al wat oudere ouders met een streng gelovige overtuiging. De vader en oudste dochter droegen klederdracht, net als veel andere oudere mensen, vrouwen en mannen. Er waren veel vissermannen en door de drooglegging van de Zuiderzee, daalden hun inkomsten door de jaren. Ik bleef een korte tijd bij hen, want ze hadden geen ruimte in hun huis en ik ging naar een jongere familie, met een bakkerij en kleine boerderij. Het was voor deze familie onmogelijk om me voor langere tijd te verbergen en omdat niemand wist hoe lang de oorlog nog zou duren, moest ik me gewoon in het openbaar kunnen vertonen. Ik werd voorgesteld als een familielid van de stad, uitgenodigd om bij hen te blijven om mijn ouders te verlichten door de situatie met de voedselvoorraad. Het was een acceptabele uitleg voor mijn aanwezigheid. Ik moest me nog wel aanpassen aan de lokale gewoontes om maar niet op te vallen, vooral niet bij de 'foute' mensen van het eiland.'

■ Louis Cohen in 1946.

Cohen ging op zondag mee naar de kerk, wat hij niet altijd makkelijk vond, omdat een beruchte fascist recht achter hem zat. Hij hielp mee in de bakkerij en op de boerderij en bracht met de broodkar bestellingen rond bij de mensen.

'Gedurende mijn verblijf bij deze familie leerde ik brood maken en koeien melken. Ik leerde ook iets over het castreren van jonge varkens, wat ik niet helemaal begreep. Mij is de reden ervan nooit verteld, maar blijkbaar werden gecastreerde varkens dikker en leverden ze meer op bij de verkoop. Ik werd meegenomen om te helpen, maar mij was niet verteld wat er ging gebeuren, want voor hen was het een normale activiteit. De eerste keer dat ik getuige was van de operatie, dacht ik

dat ik dood zou gaan, omdat ik zag op wat voor primitieve manier het gebeurde.'

Gedurende de oorlogsjaren was er de constante dreiging van arrestaties, of je nou Jood of niet-Jood was. Louis Cohen moest een paar keer zijn schuilplaats in het hooi opzoeken en verbleef er soms een paar dagen. Toch was zijn periode op Urk goed.

'Over het algemeen genomen vond ik mijn tijd op Urk de meest indrukwekkende, omdat ik de vele manieren zag waarop mensen volvoering vonden in het leven. Ik leerde waarden dat de meest eenvoudige en elementaire ervaringen voor deze mensen de hoogste waarde hadden. Geld had geen dominerende invloed en ze vonden innerlijke vrede in hun geloof en menselijke waardigheid. In het begin van mijn verblijf daar, werd mij verteld dat de hoofdreden om Joden te helpen was om zoveel mogelijk mensen van de oude religie te redden. Ik had het geluk de bevrijding met deze mensen te vieren en ze waren heel trots om me aan hun vrienden voor te stellen als 'van de oude religie'.'

Tijdens de bevrijdingsdagen realiseerde Louis Cohen zich niet wat 'echt vrij zijn' voor hem betekende en of hij zijn ware identiteit bekend kon maken. Hij zag de vernedering van de fascistten, toen verzetswerkers het recht in eigen hand namen en deze mensen uit hun huizen haalden.

'Ze werden voor het gemeentehuis bij elkaar gebracht. Ik zal nooit het beeld vergeten toen ze rond geparadeerd werden en op alle mogelijke manieren die je maar kunt bedenken vernederd. Ondanks het gedrag van deze gehate 'fouten' werd er - door het geloof

van de bevolking - weinig fysiek geweld gebruikt. Dit zou tegenstrijdig geweest zijn met hun manier van leven. De feestelijkheden duurden een paar dagen en hoewel er op verschillende manieren werd gefeest, werd er vanwege hun religieuze achtergrond niet veel alcohol gebruikt.'

De jonge Louis Cohen kon dat over zichzelf niet zeggen. Tijdens zijn verblijf op Urk was hij bevriend geraakt met een zoon van de dokter.

'Tijdens de bevrijding kon ik hem wel vertellen wie ik werkelijk was, maar hij was niet verbaasd, want hij had het al die tijd al vermoed. Als zoon van de dokter wist hij waar zijn vader de alcohol verstopte die hij nodig had voor de behandeling van zijn patiënten. We verdunden het om het te kunnen drinken, maar wisten niet waar we ermee naartoe moesten, want over het hele eiland waren mensen. De 'fouten' waren in politiecellen in het gemeentehuis opgesloten en omdat we geen andere plaats konden bedenken, gingen wij ook in zo'n cel zitten. We dronken een heel eind weg zonder ontdekt te worden. Ik kan geen zuivere beschrijving geven van wat hierna gebeurde, want we waren allebei flink onder invloed en nogal verward.'

Louis Cohen bleef nog een korte tijd op Urk en vertrok toen naar Amsterdam om uit te zoeken wat er met zijn familie gebeurd was. Zijn verloofde was nog in leven, maar geen enkel familielid keerde terug. Zijn vraag - waarmee hij *Just for the Record* afsluit - aan alle mensen die de Holocaust proberen te ontkennen of te bagatelliseren:

'Waar zijn al mijn mensen gebleven?'

■ Anna Kramer.

Anna, omdat er uit *Just for the Record* geciteerd werd over het castreren van varkens. „Dat was voor mij het keiharde bewijs, want alleen mijn vader deed dat werk op Urk. Niemand anders. Het waren trouwens geen varkens, maar bokken. Het was voor mij niet vreemd dat Gerard na vijftig jaar dacht dat het om varkens ging, want herinneringen vervagen vaak. Dat castreren gebeurde trouwens op de baktafel, waar de volgende dag het deeg voor het brood weer gekneet werd...” Anna belde met Robert Hofman en vertelde hem haar herinneringen. Hofman geloofde na dit telefoontje voorzichtig dat Gerard inderdaad bij de familie Kramer

ondergedoken had gezeten. „We hebben geleerd om geen overhaaste conclusies te trekken. Er waren wat verschillen in de herinneringen van Anna en de beschrijvingen in het boekje van Louis Cohen. Het hoefde niet meteen te betekenen dat het niet klopte. Anna was nog maar een kind van tien jaar en in zestig jaar veranderen herinneringen. Maar goed, ik hield een slag om de arm en wilde eerst meer te weten komen over Louis Cohen.” Hofman had hem ondertussen al getraceerd, door een contact in Australië, een man die hij geholpen had bij het zoeken naar informatie over z'n neef. „De neef was in de oorlog met zijn vliegtuig in het

IJsselmeer neergestort en omgekomen. Afgelopen zomer kwam de familie naar Nederland en liet ik ze plaatsen in de polder zien, die voor hen interessant waren. Ze vonden het geweldig en de neef was blij dat hij nu iets voor mij kon doen. Ongelofelijk, maar binnen een dag had hij Cohen gevonden. Of in ieder geval, z'n dochter.” Voor Anna was dit ook verheugend nieuws. Na de oorlog had ze Gerard nog een paar keer gezien. Hij was samen met zijn vrouw naar Urk gekomen, een bezoek dat Anna nooit meer zal vergeten. „Gerard en zijn vrouw stapten onze winkel binnen en ik keek mijn ogen uit. Ze zagen er fantastisch uit. Zij in een donkerrode wollen jas, hij met prachtige bruine schoenen en een echt pak. Je moet niet vergeten, wij waren maar gewone mensen van het gewone Urk. Later hebben we hem ook nog een paar keer in Amsterdam opgezocht, in zijn winkel. Dat was ook al zoiets apart, met mooie rode vloerbedekking, kroonluchters... Oh, wat vond ik dat als kind geweldig.” De familie Kramer en Louis Cohen bleven contact houden tot in de jaren vijftig, ook toen Cohen al naar Australië was geëmigreerd. „Waarover hij precies schreef weet ik niet meer. Het laatste regeltje was altijd hetzelfde en bleef me bij: 'Lieve groeten van uw dankbare Gerard'.”

Hofman regelde een Skypegesprek tussen Louis Cohen en Anna Kramer. „Hier ben ik weer na zestig jaar”, was de begroeting. Anna moest even kijken - 'is het hem wel?' -, maar op die vraag kreeg ze gaandeweg het gesprek antwoord. Zijn ogen gingen steeds meer voor haar spreken en toen ze hem haar poëzie-album liet zien, herkende Louis meteen zijn eigen handschrift.

Mooiste moment? Toen Louis Cohen zijn achterkleinkinderen op schoot nam en hen voorstelde aan Anna. Zijn mensen.

Race tegen de klok

De zoon van de dokter, waarover Louis Cohen in zijn gedenkschrift schrijft, moet Jan Vonk geweest zijn. Hij is inmiddels overleden. Op een tweede oproep in Het Urkerland met de vraag wie zich Gerard nog kon herinneren, kwamen geen reacties. Robert Hofman zocht nog wel uit wie de Urker familie was, waar Louis Cohen de eerste paar dagen verbleef. Cohen kon zich de naam Nentjes nog herinneren en de voornaam van één van de dochters: Marretje. De hulp van de genealogiegroep werd ingeroepen en zij vonden uit die periode slechts één Marretje Nentjes. „Het moet de familie Nentjes-Kramer zijn geweest, de ouders van de Ouwe Vrouwjes”, aldus Hofman. „Er zijn geen mensen meer in leven die dit definitief kunnen bevestigen, maar we gaan ervan uit dat de informatie juist is. Wat Louis Cohen over hen schrijft - klederdracht, al wat ouder en streng gelovig - komt overeen met wat mensen over dit gezin weten.” Het geeft aan dat het werk van Stichting Urk in Oorlogstijd een race tegen de klok is. „De meeste mensen die als volwassene de oorlog hebben meegemaakt, zijn al overleden. Het maakt ons werk moeilijk. Toch willen we graag doorgaan met onze onderzoeken, want je kunt zomaar op iets nieuws stuiten.”